

WŁADYSŁAW MAKARSKI

Lublin

WYRAZ *SKOLA* I APPELLATIVA JEMU POKREWNE

Wyraz *skola* o znaczeniu 'kamień, odłamek skalny' na gruncie polskim odnotowany został po raz pierwszy w pracy W. Herniczek-Morozowej *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*¹. Appellativum to zilustrowane jest jednym przykładem użycia w Chocholowie (woj. nowosądeckie): "ognisko bywało obmurowane *skolarni, kamieńarni*". Na formę tę – tak wyjątkową na tle polskiego słownictwa – zwrócił uwagę B. Kreja w odrębnym studium *Gw. skala 'kamień, odłamek skalny'*². Pytając o genezę tej formy badacz zestawił ją najpierw z innymi pokrewnymi wyrazami: 1) *skala* 'wielki głaz, kamień', 2) *skåle* (lm.) 'kamienie' ("lóg se na skålak"), 3) *skåle* (coll.) 'kupa kamieni', *skali* 'kamień, kamienie' (ostatni przykład z Cieszyńskiego). Wszystkie one poświadczone są w *Słowniku gwar polskich* pod red. J. Karłowicza³, a forma z punktu 2. *skåle* także w *Porównawczym słowniku trzech wsi małopolskich* M. Kucaly⁴. Następnie badacz postawił tezę: "Wydaje się, że ową cytowaną przez W. Herniczek-Morozową formę *skola* możemy śmiało sprowadzić do notowanej w SGP formy *skala*, a właściwie *skåla*; znaczenia są tu w zasadzie identyczne". Na pytanie: czym jest owa *skåla*? odpowiada: "Pozostaje ona w niewątpliwym związku słotwórczym z wyrazem *skåta* [...]. *Skåla* nie jest bezpośrednio derywatem od *skåta*, ale jest efektem szeregu przekształceń morfologicznych [...] Mianowicie od wyrazu *skåta* zostało swego czasu utworzone przyrostkiem *-*lje* collectivum *skålé* (dop. *skå-lå*) 'kupa kamieni' (por. tu *list* > *liście*, *pióro* > *pierze* itd.). Forma mianownikowa collectivum *skålé* [...] rozwinęła się z czasem w identycznie brzmiącą (w mianowniku) formę liczby mnogiej. [...] Z kolei z owego pluralnego *skåle* roz-

¹ Cz. 1. Wrocław 1975 s. 169.

² "Język Polski" 57:1977 z. 2 s. 122-123.

³ T. 3. Kraków 1907 s. 138.

⁴ Wrocław 1957 s. 32.

winęła się forma l. p. *skāla*, która została zapisana zarówno przez SGP (z Podhala), jak i (w postaci *skola*) – przez W. Herniczek-Morozową⁵. Potwierdzeniem tego rodzaju przekształceń miałyby być – według badacza – analogiczne procesy, które doprowadziły do powstania np. form lp. *liść* < lm. *liście* < coll. *liście* < lp. *list*; lp. *cierń* < lm. *ciernie* < coll. *ciernie* < lp. *tarn*. To, że w omawianym wyrazie *skāla* mamy formę rodzaju żeńskiego, a nie męską, jak w podanych przykładach, tłumaczyć należy – według Krei – wpływem wyrazu podstawowego *skata*.

W przedstawionym wywodzie na temat genezy appellativum *skola* oczekiwali-byśmy bliższego wyjaśnienia procesu fonetycznego ujawniającego się na pierwszym etapie rozwoju wyjściowej formy *skata* > *skálé*. Jak należy wytłumaczyć zmianę tematycznego *a* jasnego w *skata* na *á(á)* ścieśnione w collectivum *skálé*? A. Bańkowski, który zajął się nazwami geograficznymi w formie collectivów, tak charakteryzuje stosunki iloczasowe całej tej formacji słowotwórczej: "mamy tu niewątpliwie ślady wzdłużenia samogłoski (bądź utrzymania jej dawnej długości) w wyniku tzw. metatonii, a mianowicie (tu) zastąpienie oksytonezy nowoakutową intonacją sylaby przedsufiksальной⁵. Ilustracją tych procesów mogą być podane przez autora takie formy, jak *prącie* : *pręt*, *włósie* : *słos*, *pąpie* : *pęp*, *klósie* : *ktos*. Tymczasem zjawisko to w świetle innego materiału nie wydaje się czymś powszechnym. Nie było takiego wzdłużenia w przytoczonych przez A. Bańkowskiego formach *grabie* : *grab*, *jaworze* : *jawor*, *osie* : *osa*. Nie widać śladów tego procesu w nazwach w rodzaju *Jaworze*, *Rogozie*, *Smogorze* (Spis⁶). Podobnie jasną samogłoskę tematyczną zawierają liczne staropolskie i gwarowe formacje na **-bje*, **-bja* (collectiva, gerundia i inne) typu *zbożé*, *pisanié*, *rolá*, *głębiá*, *sędziá*, *braciá*, *księżá* (GrHist s. 55). Appellativa w rodzaju *D(-d)qbie* (obok *Dębie*) czy *jarząbie* (obok *J(-j)arzębie*) (Bańk s. 282; Spis) są jedynie ilustracją przejścia przez te derywaty historycznej samogłoski długiej od podstaw *dqb*, *jarzqb* albo są to postaci wtórne wobec pierwotnych *D(-d)ębie*, *J(-j)arzębie*, powstałe w wyniku oddziaływania form podstawowych z tematycznym *q*. Ta wynikająca z przytoczonego tu materiału niejednorodność rozwoju fonetycznego form o tej samej strukturze morfologicznej jest odbiciem zjawiska działania sprzecznych czynników: z jednej strony historycznych stosunków prozodyjnych, a z drugiej tendencji wyrównawczych, które doprowadziły do zamącenia historycznego obrazu stosunków iloczasowych w odniesieniu do znacznej części odziedziczonej z prastłowiańszczyzny leksyki polskiej o różnorodnej morfologii (Łoś I s. 112, 118).

⁵ *Rzeczowniki zbiorowe od nazw drzew w toponimii polskiej*. "Język Polski" 52:1972 z. 4 s. 282.

⁶ Odtąd przy podawaniu materiału ilustracyjnego będę posługiwał się skrótami nazw źródeł, z których tenże materiał zaczerpnąłem. Zob. "Wykaz skrótów" na końcu niniejszego artykułu.

Czy zatem omawiana przez B. Kreję forma collectivum *skálé* jest kolejnym przykładem, który powinien być dołączony do nielicznej grupy wyrazów z samogłoską kiedyś tematycznie wzdłużoną w wyniku prasłowiańskiej metatonii? Niekoniecznie! *Skálé* nie musi być derywatem rzeczownika *skata*, a i cały przytoczony przez badacza szereg rozwojowy form, który miał doprowadzić do poszukiwanego apelatywu *skola*, może być interpretowany inaczej, jeśli wszystkie ten materiał rozpatrzyć w szerszym kontekście pokrewnej leksyki pozapolskiej i wzbogacić o nie wykorzystane przez tego badacza dane onomastyczne.

Na podstawie słowników etymologicznych i narodowych języków słowiańskich można zrekonstruować bogatą rodzinę wyrazów, w której poza formami z tematem *skat-*: ogłow. *skata*; śrpol. *skatuba* || *skadtuba* || *skatubina* || *skadtubina* 'szczelina, rysa, szpara, rozpadlina, skaza' (Ld V s. 274; SJP VI s. 126, 128), gw. *skatba* 'szpara między drzwiami w ścianie chałupy' (SGP III s. 138); strus. *skatwa* 'kamień' (Preob II s. 292) znajdują się wyrazy z pierwiastkiem 1) *skat-*: ukr. *skalja* 'skała, kamień' (Preob II s. 292); gwpol. *skalubina* 'szczelina, skaza, pęknięcie' (SJP VI s. 126), 2) *skot-*: ros. *skot* 'odłupane miejsce, odłamki', *skotok* || *oskotok* 'odłamek' (BRPS I s. 736, II s. 1178), ruscerk. *oskot* 'skała' (Srez II s. 719); gwpol. *oskoła* (|| *oskoła* || *oskoła*) 'sok drzewny pobierany za pomocą nacięć' (SGP II s. 467; BrSE s. 384), 3) *skol-*: strus. *skolija* 'muszla ze ślimakiem', ruscerk., ros. *skol'ka* 'muszla', słoweń. *skóljka* 'ts.' (Preob II s. 292; Vasmer III s. 647), 4) *skel-*: pldros. *skelb* (r. ż.) || *skelja* 'skała, odłamek', ukr. *skelja* 'ts.' (Vasmer III s. 638), 5) *ščel-*: pol. *szczelina*, gw. *szczeluba* 'szpara' (SGP III s. 288); ros. *ščelb* (r. ż.), pldros. *ščelje* 'gładki morski brzeg', błg. *ščelka* 'szczelina' (Vasmer IV s. 501).

Rodzinę tę uzupełniają formy czasownikowe: 1) śrpol. i gw. *skalić się* 'pękać, trzaskać, rozszczerzać się', *skalić zęby* 'wyszczzerzyć zęby' (Ld V s. 274; SGP III s. 138; BrSE s. 493); ros. *skaliti*, ukr. *skatyty* 'jw.' (Preob II s. 292; Vasmer III s. 631), 2) perfectiva z pierwiastkiem ps. *-kol-*: pol. *skłóć* (Ld V s. 285); ros. *skototb* 'odrabiać, odłupać', ukr. *skototy* 'ts.' (Preob II s. 304; Vasmer II s. 296), 3) gwros. *oščelit'bsja* 'wyszczzerzyć zęby' (Vasmer III s. 631), 4) litew. *skelti* || *skaldyti* || *skilti* 'rozłupywać, rozszczerzać' (BrSE s. 493; Vasmer III s. 630), 5) bñrus. *szkelić zuby* (BrSE s. 493). Tu być może należy również czasownik śrpol. i gw. *skolić* (|| *skulić*) 'wyć, skomleć' (Ld V s. 288; SGP III s. 149; BrSE s. 493); gwros. *skoliti* 'ts.'; czes. *skoliti* 'wyć' (o lisie) (Vasmer III s. 646). Niepewność ta bierze się stąd, że związek tego wyrazu z rodziną opartą na pierwiastku *skat-* nie jest oczywisty: sugeruje go np. A. Brückner (BrSE s. 493), poza tą rodziną zaś stawiany jest ten czasownik przez M. Vasmera (Vasmer III s. 646).

Z powyższego przeglądu widać, że różnorodność form w tej bogatej rodzinie wyrazów wynika przede wszystkim z oboczności ich pierwiastków. Mamy tutaj do

czynienia z szeregiem form apofonicznych wyznaczonych przez ps. alternację samogłosek rdzennych *o : *a : *e i być może także *ъ, o czym zdaje się świadczyć wariant rus. *skelja*, w którym według M. Vasmera zachowane *k* przed *e* może wskazywać na dawne *skъlъ (|| *skъlja) z *ъ później upodobnionym do końcowego *ъ (Vasmer III s. 638). Drugim czynnikiem różnicującym rzeczownikowe formy tej rodziny wyrazowej jest zespół różnorodnych formantów, wśród których szczególną uwagę zwracają swoją archaicznością sufiksy: ps. *-ъ < pier. -os (np. *oskoł*), *-a (np. *skala*), *-jъ (np. *ščelъ*), z elementem *-b- (np. *skal(u)ba*, *skadłuba*, z *d* wstawnym), z elementem *-w- (np. *skatwa*). Najbardziej interesujący nas tutaj wyraz *skola* na gruncie prasłowiańskim tłumaczyłby się jako rzeczownik utworzony za pomocą sufiksu *-ja od czasownika *skelti (por. litew. *skelti*) z wokalizmem *o* jako dodatkowym środkiem derywacyjnym, jak np. *grobja : *grebą, *greti 'zgarniać'; *volja : *velēti 'chcieć, rozkazywać'; *storża : *stergą, *sterkti 'strzec' (SIPIs I s. 82). Wtedy wyraz *skolja byłby jednym z kilku wariantów leksykalnych: *skal(-lj)a, *skoł(-lj)a, *skel(-lj)a, *ščel(ina)* pozostających w jednym kręgu semantycznym: 'to co rozbite, rozłupane; odłamek, kamień; szczelina; przepaść'.

Szereg ten, zrekonstruowany na podstawie danych ogólnosłowiańskich i bałtyckich, realizuje się w poszczególnych językach w różnym zakresie, wykazując zróżnicowanie geograficzne i chronologiczne. Najtrwalszą i najbardziej rozpowszechnioną formą w słowiańszczyźnie okazało się appellativum *skala*. Powszecznie także przyjęły się w językach słowiańskich wyrazy z pniem *ščel-* o wyspecjalizowanym wtórnym znaczeniu 'szczelina'. Postaci z pozostałymi pierwiastkami, w tym zbudowane na podstawie *skoł(-l)-* to appellativa widoczne przede wszystkim w językach ruskich – i tam również zróżnicowane regionalnie i chronologicznie, mające nierzadko charakter już reliktowy.

Czy podobna różnorodność pni w omawianej rodzinie wyrazowej mogła wystąpić również kiedyś na terenie polskim? W świetle przytoczonych na początku artykułu nielicznych współczesnych gwarowych apelatywów sprowadzanych do formy podstawowej *skala* nie jest to rzeczą oczywistą. Ewentualnego potwierdzenia dawnej obecności innych wariantów tego wyrazu należy szukać w nie brany tu dotychczas pod uwagę materiale onomastycznym. I tak: przykładem formy z pniem *skoł-* może być nazwa góry w Sądeckim zanotowana przez E. Pawłowskiego jako *Skolnik*. Badacz ten objaśnia tematyczne *o* w tym toponimie jako refleks ścieśnionego *a*, zatem podobnie jak B. Kreja zakłada wtórność pierwiastka *skoł-* wobec *skâl-*: "błędnemu zapisowi kartografów zawdzięcza swą nazwę góra *Skolnik*, która jest *Skálnikiem* z *â*" (Paw t. 1 s. 104). Tymczasem ten sam pień z wyraźnym pierwotnym *o* zawierają także dwie inne małopolskie nazwy miejscowe: *Skolec*, wzgórze lesiste w b. pow. wadowickim, oraz *Skolna*, folwark na obszarze wsi Malawa w b. pow. rzeszowskim (SG X s. 689). Kores-

pondują one z innymi polskimi nazwami o temacie *skal-*: *Skalno(-e)*, *Skalnik* (Spis).

Odrębnego potraktowania wymaga toponim znany dzisiaj jako *Skulsk*, wieś w b. pow. konińskim (nad Gopłem). W źródłach historycznych nazwa ta występuje pod różnymi postaciami: *Scalsko* 1249, *Sculsko* 1315, *Scudelsko* 1325, *Skolsko* 1471, później *Skólsk* i *Skulsk* (RosSE s. 353; SG X s. 736). Dla S. Rosponda jest to nazwa topograficzna utworzona od wyrazu *skudła* || *szkudła*, który "oznacza co prawda *gont*, ale etymologiczne znaczenie pierwotne było inne: *skądelъ 'skorupa gliniana'. Czyżby nazwano osadę od tego, że domy były pokryte gontami?". Autor określa najstarszy zapis *Scalsko* jako zdeformowany. Chyba niestusznie! Kuszająca jest hipoteza, aby właśnie tę formę potraktować jako wyjściową i wywieść ją od podstawy *skala*. Wtedy dobrze tłumaczyłyby się także formy *Skolsk(o)* > *Skólsk* > *Skulsk*, z których pierwsza w rzeczywistości mogła być od początku oboczna do *Skalsko*. Byłby to dowód na obecność poszukiwanych przez nas dwu obocznych pierwiastków *skāl(-l)-*, *skoł(-l)-* na terenie Wielkopolski. Istnieje jednak problem z XIV-wiecznymi zapisami *Sculsko* i *Scudelsko*. Czyżby należało je potraktować jako formy wtórne adideowane np. do *skulić* czy *skudła*? Nie można jednak wykluczyć sytuacji odwrotnej, że to właśnie *Skalsko* i *Skolsko* stanowią przejaw wyrównania analogicznego do *skala* czy *skolić*, choć chronologia zapisów badanych odmian tej nazwy zdaje się przemawiać przeciwko temu. Rzecz wymagałaby gruntownego zbadania po uprzednim zweryfikowaniu oryginalności najstarszych zapisów nazwy. Na tym etapie badań można stwierdzić, że omawiany toponim może, choć niekoniecznie musi, potwierdzać obecność pierwiastka *skol-* na terenie wielkopolskim.

Struktura morfologiczna przedstawionych nazw nie pozwala na dokładną rekonstrukcję ich podstaw słowotwórczych, dopuszcza bowiem zarówno postać ze spółgłoską rdzenną *-t-*, jak i *-l-*. Mogły więc mieć one postać *skoła albo *skola bądź nawet *skoł lub *skol.

Kolejną grupę toponimów z piennym *o* i spółgłoską tematyczną *-t-* albo *-l-* stanowią nazwy dzierżawcze: *Zuolatove* (*Scolatow*) 1155, później *Skolatów*, wieś w b. pow. płońskim (Zier s. 335); *Skotoszow* 1733 (1372-1378) (ZDM IV nr 1046), dziś *Skotoszów*, wieś w b. pow. jarostawskim; *Scotyssyno* XVI w. (1393), *Scoliszin* 1384, *Scoleszyna* 1484, *Skołyszyn* 1680 (Rymut s. 46), kiedyś także *Skotoszyn* (SG X s. 690), dziś *Skołyszyn* || *Skotoszyn* (wieś w b. powiecie jasielskim) (Spis). Dla dwu pierwszych toponimów można przyjąć podstawy antropimiczne: *Skolat, *Skotosz. Dla trzeciej nazwy miejscowej K. Rymut, który od początku odczytuje ją jako *Skołyszyn(o)*, proponuje podstawę w formie imienia *Skołysz. Nie można tu jednak wykluczyć dla najstarszych zapisów tego toponimu lekcji *Skoliszin(o)*, a formę *Skołyszyn(o)* potraktować jako wtórną w wyniku oddziaływania również wtórnie powstałego imienia *Skołysz bądź też,

wziąwszy pod uwagę geografię tej nazwy miejscowej, widzieć ją jako zmienioną fonetycznie (-*łysz* < -*łisz*) pod wpływem ruskim (łemkowskim). Wtedy dla tego toponimu należałoby przyjąć podstawę antroponimiczną w formie *Skolisz (por. RosSE s. 351-352).

Czy w powyższych nazwach osobowych kryją się poszukiwane appellativa **skoł(a)* lub **skol(a)*? Wskazany wyżej przez K. Rymuta antroponim *Skołysz kojarzony jest ze wspomnianym już tu czasownikiem *skolić* 'skomleć'. Tym bardziej w takim związku mogłoby pozostawać imię *Skolisz. Wtedy forma ta, najbardziej korespondująca z czasownikiem *i*-tematowym *skolić*, wtórnie mogłaby być realizowana w postaci na -*osz*, -*esz*, czy nawet -*ysz* (por. *Nie-prze-by-sz*, *Nie-da-by-sz*) jako wynik wyrównań analogicznych do staropolskich typów hipokorystycznych z wyabstrahowanymi już różnorakimi sufiksami zawierającymi -*sz*, które wykazywały łączliwość z dowolnymi podstawami bez względu na jakość ich wygłosu (TIm s. 49-50). W wypadku przyjęcia *skolić* za podstawę wszystkich tych imion na -*sz*, odnajdujemy w nich temat *skoł-*, który hipotetycznie tylko może być traktowany jako wariant pierwiastka *skat-*, gdyż – jak już wskazano – związek tego czasownika z omawianą rodziną wyrazową nie jest oczywisty.

Te same jednak imiona *Skołosz, *Skolisz, *Skołysz mogą być interpretowane jeszcze inaczej, mianowicie jako derywaty odrzeczownikowe, bowiem żywotny kiedyś typ hipokorystyków na -*sz*, wyrastający z onomastycznych form odantroponimicznych, mieścił w sobie również wtórne formacje budowane na rzeczownikach apelatywnych. Nie jest więc wykluczone, że w analizowanych imionach mamy do czynienia właśnie z takimi podstawami w postaci poszukiwanych rzeczowników **skoł(a)* dla *Skołosz i *Skołysz, a **skoł(a)* lub **skol(a)* dla *Skolisz, por. *Pyskosz*, *Wilkosz*, *Koniusz*, *Kwiecisz* (TIm s. 50). Wtedy każde z omawianych imion, nawiązujące do odpowiedniej podstawy, oznaczałoby 'człowieka o twardym charakterze, dosłownie podobnego do *skatły*, *skoły, *skoli'.

Bardziej jednoznaczną interpretację od tych antroponimów na -*sz* ma nazwa osobowa *Skołat. Dla K. Zierhoffera toponim *Skołatów*, w którym dostrzegamy to imię, jest niejasny (Zier s. 335). Tymczasem w świetle przytoczonego już materiału apelatywnego i onomastycznego byłaby to nazwa oparta na antroponimie w formie przymiotnika odrzeczownikowego na -*at* utworzonego właśnie od podstawy **skoł(a)*, typu *rogat(y)*, *nosat(y)*, *ogonat(y)*, *piegat(y)* (Łoś II s. 51). Potwierdzeniem związku badanej nazwy osobowej właśnie z poszukiwanym pierwiastkiem *skoł-* jest toponim z Podola w postaci *Skatlat* z wariantem tego rdzenia jako *skat-* (SG X s. 644).

Listę form z rdzennym *skoł(-l)*- korespondującym ze *skat(-l)*- być może wolno powiększyć o antroponimy wyeksцерpowane ze *Słownika staropolskich nazw osobowych*: Nicolao dicto *Skolka* preposito hospitalis ante Poznaniam 1556 (1351), Inter domos Mikore et *Skolcze* (cives Calissienses) 1429 oraz *Scoluth* de

Grzibowo 1409 (SNO V s. 92), jeśli zinterpretuje się je jako derywaty od rzeczownikowe od **skoł(a)* lub **skol(a)*, nie zaś jako formy pochodne od czasownika *skolić*, który – jak była już o tym mowa – nie musi należeć do tej samej rodziny wyrazowej co *skała*. Z tej też przyczyny jako formy hipotetycznie tylko z nią związane należy traktować antropimimy w formie *Skolim*: Johannes *Scolim* [...] canonic(us) [...] Wratislaviensis ecclesie 1419, Andreas *Scolim* laic(us) Pomezaniensis diocesis (1431) (SNO V s. 92), niewątpliwie powstały od tego czasownika według starego wzorca imiesłów bierny na *-m* typu ps. *lubimъ, *vidimъ, *vědimъ*.

Bogatego materiału językowego dowodzącego bezspornie istnienia poszukiwanego pierwiastka *skoł(-l)-* dostarczają toponimy z szerokiego pasa pogranicza polsko-ruskiego z terenów dzisiejszej Litwy, zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy. Rdzeń *skoł-* widać w takich nazwach, jak *Skołdycze*, wieś w b. pow. brzeskim (koło Grodna) i w b. pow. lidzkim; *Skołdynka* || *Skołdzinka*, rzeka w b. pow. mozyrskim; *Skołodzino*, jezioro w b. pow. mozyrskim; *Skołdyszczce* || *Skotubiszczce* || *Skoładyszczce* (|| *Skatubiszczce*), wieś w b. pow. wilejskim; *Skołubów*, wieś w b. pow. grodzieńskim; *Skołobów*, wieś w b. pow. żytomierskim (SG X s. 690). Pierwiastek *skoł-* poświadczają nazwy *Skołdycze*, wieś w b. pow. słonimskim; *Skoloban*, potok w b. pow. turczańskim (SG X s. 689). Rdzeń o nie ustalonym wygłosie, bo w postaci *-ł-* lub *-l-* ukryty jest w nazwach: *Skole*, wieś w b. pow. wileńskim; *Skolniki*, zaścianek tamże (SG X s. 688, 689). Wreszcie nazwą, która wprost może wskazywać na historyczny apelatyw *skola* jest *Skola*: villam *Skola* (1397) (Papée s. 114), Nicolao de *Scoli* 1439 (AGZ XIII nr 1141), później *Skole*, miasteczko w b. ziemi przemyskiej, o ile nie potraktujemy tego toponimu jako formy kolektywnej utworzonej od podstawy **skoł(a)* według historycznego wzorca apelatywnego *bracia*, *księża*, *synia*, *wójcia* (Łoś II s. 16) czy toponimicznego *Kostrza*, *Łopunia* (Lubaś s. 210). Gdyby przyjąć singularny charakter tego toponimu, byłby to po prostu fonetyczny wariant częstszych nazw miejscowych o postaci *Skała* (SG X s. 639-643).

Wszystkie te nazwy zbudowane na podstawach antropimicznych lub apelatywnych, kryjące w sobie stary polski i ruski materiał leksykalny mniej lub bardziej rozbudowany morfologicznie: **skoł(a)*, **skol(a)*, *skołda, *skołoda, *skołada, *skołuba, *skołoba, *skołdyca lub *skołdyka, *skołdyna, *skołdzina (por. przytoczone już wcześniej odpowiedniki z tematem *skat-*: pol. *skatuba*, *skadtuba*, *skalba*, *skatubina*, *skadtubina*; rus. *skatwa*) dowodzą historycznej atrakcyjności tematu *skoł(-l)-* na tym terenie.

Ten bogaty szereg apelatywów notowanych w słownikach oraz ukrytych w nazwach powiększyć można jeszcze o formy z pierwiastkiem *skiel(-l)-*. Mają go przytaczane już formy ruskie *skelъ* i *skelja* 'skała' i choć nie poświadczają go żadne leksykony polskie, to daje się on odszukać w naszej toponimii. Mianowi-

cie mają go w sobie takie nazwy geograficzne, jak *Skielki*, wieś z terenu Sądecczyzny, oraz *Skietek*, *Skielek* albo *Szkielek*, góra tamże, niesłusznie wywodzone przez E. Pawłowskiego od podstawy *kiel* 'zab' i 'las', "a więc od stromych zboczy albo od lasu" (Paw cz. 2 s. 93, 109). Ten sam rdzeń poświadczają także nazwy z pogranicza polsko-ruskiego w rodzaju: *Skielty*, wieś w b. pow. nowoaleksandrowskim (w Białostockiem); *Skieldecze*, wieś w b. pow. lidzkim; *Skielnisty*, zaścianek w b. pow. wilkomierskim (SG X s. 671), a ukryte tu appellativa **skiel*, **skiel*, **skielda*, **skieldecza* lub **skieldeczka* swoją strukturą morfologiczną korespondują z poprzednio omówionymi formami z pierwiastkiem *skoł-* (por. *skoł*, **skołda*, **skołdecza* lub **skołdeczka*).

W świetle całego zaprezentowanego materiału onomastycznego – po odrzuceniu przykładów o dwojakiej interpretacji, a więc tych, które mogą wywodzić się od czasownika *skolić* – nie da się zakwestionować historycznej obecności apelatywów z pierwiastkiem *skoł(-l)-* i *skiel(-l)-* na ziemiach pogranicza polsko-ruskiego, w sąsiedztwie tego pasa na Mazowszu środkowym oraz w Polsce południowej. Czyżby geografia przedstawionych toponimów i antropimów z tymi pierwiastkami, w tym nazw z terenu dzisiejszej Polski, wskazywała na ich genetyczny związek z językami ruskimi, gdzie appellativa na *skoł(-l)-* i *skel-* są do dziś dobrze widoczne? Otóż tak jest najprawdopodobniej w odniesieniu do nazw z głębi tego pogranicza. Nie można również wykluczyć wpływu ukraińskiego (wołoskiego) na badane antropimy i toponimy ze wschodniej i południowej Małopolski. Czy jednak pod wpływem ruskim miałyby również pozostać środkowomazowiecka nazwa miejscowa *Skolatów*? I w tym wypadku byłoby to możliwe, jako że mamy do czynienia z nazwą odosobową, a genezę tego toponimu ustalamy na podstawie antropimiu, który mógł tu być elementem geograficznie nie związanym z Mazowszem, a więc np. importowanym z Rusi. Jeśli jednak założyć, że wiele omówionych wyżej nazw geograficznych i osobowych, w tym wielkopolskie antropimy *Skol(-l)ka* i toponim *Skalsko* || *Skolsko* (obok *Skulsk(o)*, *Skudelsko*), mogą być wywodzone od apelatywów z poszukiwanym pierwiastkiem *skoł(-l)-*, to zasięg tych wyrazów rozszerzony na Wielkopolskę wskazywałby niewątpliwie na ich rodzimość. Rzecz wymaga dokładniejszego zbadania na podstawie bogatszych danych, głównie mikrotoponimicznych z obszaru całej Polski.

Na koniec należy odpowiedzieć na pytanie, jak w kontekście przyjętych tu ustaleń należy na nowo objaśnić genezę zaprezentowanych na początku artykułu polskich form gwarowych *skala* (lp.), *skola* (lp.) oraz *skåle* (coll.) i *skåle* (lm.).

Pierwsza para to oryginalne appellativa wyjściowe z tematyczną samogłoską jasną *a*, *o*, stanowiące warianty fonetyczne tego samego leksemu, nie zaś formy wtórne wobec wyrazu *skala*. Oba utworzone za pomocą tego samego formantu **-ja* korespondują z wariantem morfologicznym *skala* zawierającym sufiks *-a*.

Druga para wyrazów: kolektywna forma *skále* i pluralna *skále*, może być objaśniana różnie. 1) Widoczne w formie zbiorowej tematyczne *á* ścieśnione może być refleksem rzadko dziś spotykanego w tego typu formacjach procesu wzdłużenia samogłoski *a* we wcześniejszej formie **skalǫje* w wyniku praslówiańskiej metatonii. Nie było zaś podobnych warunków do wzdłużenia i ścieśnienia takiej samej samogłoski w formie pluralnej **skale*. 2) Ścieśnione *á* w obydwu formach to przejaw wyrównania ginących lokalnych form do zawierających oryginalne *o*: **skole(-é)* (coll.) i **skole* (lm.) do ogółu wyrazów z *á* ścieśnionym realizowanym w danej gwarze systemowo. 3) Appellativa *skále* (pl. i coll.) w takiej postaci to znaki graficzne powstałe w wyniku mylnego zapisu przez eksploratora form z zachowaną jeszcze pierwotną samogłoską *o*. W tym wypadku byłoby akurat odwrotnie, niż sugerowano dotychczas (B. Kreja, E. Pawłowski), że formy na *o* to rezultat błędnego zapisu *á*.

*

Tak właśnie jawi się problem tytułowej formy *skola* w konfrontacji z materiałem ogólnosłowiańskim (zwłaszcza ruskim), a przede wszystkim rodzimym nazewniczym. Na przydatność badań onomastycznych dla lepszego poznania naszego historycznego słownictwa pospolitego dawno zwrócił uwagę Szanowny Jubilat artykułem *Odbicie słownictwa polskiego w staropolskich nazwach osobowych. Na podstawie tomu I Słownika staropolskich nazw osobowych i Słownika staropolskiego*⁷.

Studium to zakończył Autor postulatem, by podobnemu badaniu poddać wszelki możliwy materiał onomastyczny, w tym także nazwy geograficzne. Zastosowanie tej właśnie dyrektywy metodologicznej doprowadziło w istotnej mierze do skorygowania naszego spojrzenia na badany tu wycinek leksyki polskiej, obejmujący grupę form wyrazowych z pierwiastkiem *skol-* i z kilku jego wariantami.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AGZ   - *Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie*. T. 1-25. Lwów 1868-1935.

⁷ "Język Polski" 48:1968 z. 3 s. 168-186.

- Bańk – A. Bańkowski. *Rzeczowniki zbiorowe od nazw drzew w toponimii polskiej*. "Język Polski" 52:1972 z. 4 s. 281-286.
- BRPS – A. Mirovič, I. Dulevič, I. Grek-Pabis, I. Maryniak. *Boškoje rusko-polskij slovar'*. T. 1-2. Moskwa–Warszawa 1970.
- BrSE – A. Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1927.
- GrHist – Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1965.
- Ld – S. B. Linde. *Słownik języka polskiego*. T. 1-6. Lwów 1854-1860.
- Lubaś – W. Lubaś. *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Łoś – J. Łoś. *Gramatyka polska*. Cz. 1-3. Lwów–Warszawa–Kraków 1922-1927.
- Papée – F. Papée. *Skole i Tucholszczyzna*. Lwów 1891.
- Paw – E. Pawłowski. *Nazwy miejscowe Sądectzyny*. T. 1: *Ogólna charakterystyka nazewnictwa miejscowego Sądectzyny*. Kraków 1965; tenże. *Nazwy miejscowe Sądectzyny*. Cz. 1: *Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich; cz. 2: Nazwy osiedli*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971-1975.
- Preob – A. Preobrażenskij. *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. T. 1-2. Moskwa 1910-1914.
- RosSe – S. Rospond. *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.
- Rymut – K. Rymut. *Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 1-15. Warszawa 1880-1902.
- SGP – J. Karłowicz. *Słownik gwar polskich*. T. 1-3. Kraków 1900-1907.
- SJP – *Słownik języka polskiego*. Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwieckiego. T. 1-8. Warszawa 1900-1927.
- SlPsl – *Słownik prasłowiański*. Pod red. T. Sławskiego. T. 1-5. Wrocław 1974-1984.
- SNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod red. W. Taszyckiego. T. 1-7. Wrocław–Warszawa–Kraków 1965-1987.
- Spis – *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Warszawa 1967.
- Srez – I. I. Sreznevskij. *Materiały dla słowar'a drevnerusskogo jazyka*. T. 1-3. Petersburg 1893-1903.
- TIm – W. Taszycki. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków 1925.
- Vasmer – M. Fasmer. *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. T. 1-4. Moskwa 1964-1973. Tłum. z: M. Vasmer. *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1950-1958.
- ZDM – S. Kuraś. *Zbiór dokumentów małopolskich*. Cz. 1-8. Wrocław 1962-1975.
- Zier – K. Zierhoffer. *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*. Wrocław 1957.

DAS WORT SKOLA UND MIT IHM VERWANDTE APPELLATIVE

Zusammenfassung

Das mundartlich Wort *skola* (Stein, Steinbrocken) aus Podhale wird von B. Kreja als Ergebnis phonetisch-morphologischer Veränderungen interpretiert: *skala* > Kollektivum *skále* > Pl. *skále* > Sing. *skála* (*skola*), ähnlich wie *list* > *liście* > *liść*; *tarn* > *ciernie* > *ciern*. Im breiter gefaßten slawischen Sprachmaterial finden wir jedoch Formen vom Typ: altruss. *skola* 'Muschel mit einer Schnecke', russ. *skolka* 'Muschel' sowie onomastische Namen, darunter in Klempolen, die Formen von *Skolna*, *Skolnik*, *Skolec* haben. Das Wort *skola* darf noch anders analysiert werden, nämlich als eine Form mit dem ursprünglichen *o*. Sie ge-

hört zu einer weiten Familie slawischer Wörter mit alternierenden Elementen: *skol(-l)-*, *skot(-l)-*, *skiel(-l)-*, *šćel-* und verschiedenen Suffixen, darunter auch unproduktiven wie: *-ø*: russ. *skot* 'Splitter'; *-a*: allglaw. *skata*; *-jъ*: russ. *ščelъ* 'Ritz'; *-ja*: pol. *skala*, ukr. *skalja* 'Felsen', russ. ukr. *skelja* 'Felsen'; mit dem Element *-b-*: pol. *skatuba* | *skadhuba* | *skalubina* 'Ritz'; mit dem Element *-w-*: altruss. *skatwa* 'Stein' oder mit dem Element *-d-* in der Basis der Appellativa vom Typ *Skoldycze*, *Skoldyszcze*, *Skoldzinka*, *Skielidycze* in Namen in den Ostgebieten.

Übersetzt von E. Krukowska